

ПРАВО НА ІНФОРМАЦІЮ ЯК ФУНДАМЕНТАЛЬНЕ ПРАВО ЛЮДИНИ

THE RIGHT TO INFORMATION AS FUNDAMENTAL HUMAN RIGHTS

Кашка В.В.,

*аспірант кафедри адміністративного,
фінансового та інформаційного права
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

У статті розкривається природа фундаментальних прав людини на доступ до інформації. Виокремлено історичні реалії становлення прав людини і основоположних свобод. Наголошено, що право на інформацію є, передусім, природним правом людини, сучасне існування якої неможливе без створення, збирання, одержання, зберігання, використання, поширення, охорони, захисту інформації про себе та навколишнє середовище. Виділено основні аспекти гарантії права на доступ до персональних даних та окреслено гарантії захисту прав на достовірність персональних даних.

Ключові слова: право на інформацію, держава, Конституція, закон, відкритість, доступність, свобода, інформація, достовірність.

В статье рассматривается природа фундаментальных прав человека на доступ к информации. Выделены исторические реалии становления прав человека и основоположных свобод. Акцентировано, что право на информацию, прежде всего, является естественным правом человека, современное существование которого невозможно без создания, собирания, получения, хранения, использования, распространения, охраны, защиты информации о себе и окружающей среде. Выделены основные аспекты гарантии права на доступ к персональным данным и гарантии защиты прав на достоверность персональных данных.

Ключевые слова: право на информацию, государство, Конституция, закон, открытость, доступность, свобода, информация, достоверность.

The sense of the fundamental human right is ingener a land the information right in particular discovered in this thesis. The historical realities of the human rights establishment and the fundamental freedoms defined. There was researched, that the information right is primarily a natural human right, the current existence of which is impossible without the creating, collecting, receiving, storage, using, spreading, protection and safety of information about itself and the environment. There has been marked out main aspects of guarantee the right of access to personal data and the warranty of protection the right of personal data inviolability.

Key words: information right, nation, democracy, Constitution, law, openness, accessibility, freedom, information, authenticity.

Постановка проблеми. Упродовж тисячоліть головними засобами організації суспільства виступають право і держава, розвиток яких здійснюється на базі синтезу інформації про вчорашній і сьогоднішній стан суспільства та ситуації в ньому. Саме від політичних, ідеологічних, економічних, культурологічних, релігійних, етнічних та інших чинників залежатиме, якими будуть право і держава в майбутньому. Як відомо, за силою впливу на свідомість суспільства засоби масової інформації називають четвертою владою після законодавчої, виконавчої та судової.

Доступ до інформації є однією зі складових права людини на інформацію, яке закріплене ст. 34 Конституції України. Право громадян на інформацію – самостійне конституційне право, що дозволяє людині вільно шукати, одержувати, передавати, створювати і поширювати інформацію будь-яким законним способом.

Нині розвиток вітчизняної правової науки пов'язаний з методологічним переозброєнням, переосмисленням і уточненням її предмета. Належне місце у цьому процесі посідає дослідження права на інформацію. Саме щодо оцінки ролі й місця права на інформацію в українській правовій системі нині спостерігається суперечлива ситуація. У правознав-

ців немає сумніву, що право на інформацію відіграє важливу роль у правовому житті та розвитку суспільства, активно впливає на процеси формування права і реалізації права на доступ до інформації як фундаментального права людини.

Загальновизнаним є твердження, що доступ до інформації має важливе значення для попередження та виявлення корупції, сприяє відкритості та підзвітності органів державної влади. Гарантом реалізації прав громадян на доступ до інформації виступає юридична відповідальність. Її суть полягає в дотриманні органами державної влади, місцевого самоврядування, їх посадовими та службовими особами законодавства, яке гарантує громадянам право доступу до інформації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми суспільних відносин, пов'язаних зі становленням та реалізацією права на інформацію як невід'ємного, основоположного та фундаментального права людини, досліджувались такими науковцями, як С.С. Алексєєв, Ю.Г. Барабаш, І.Л. Бачило, С.В. Бобровник, А.М. Колодій, В.В. Копейчиков, Б.А. Кормич, В.В. Лемак, Л.Р. Наливайко, Н.М. Оніщенко, С.П. Погрибняк, П.М. Рабінович, В.М. Савчин, В.Я. Тацій, В.С. Цимбалюк, І.С. Чиж, Ю.С. Шемшученко та іншими.

Метою статті є розкриття генезису поняття й сутності права на інформацію як фундаментального права людини, а також у визначенні основних напрямів його реалізації.

Виклад основного матеріалу. Інтенсивний та динамічний розвиток інформаційних та телекомунікаційних технологій, впровадження їх у життєдіяльність суспільства і функціонування органів державної влади стали передумовою формування інформаційного суспільства. Основними факторами, що визначають рівень розвитку держави є якість, кількість та міра використання інформації. Феномен інформації, інформаційного обміну та інформаційного складника суспільного буття у цілому привертає значну увагу вчених різних галузей знань. В епоху переходу до інформаційної цивілізації стає очевидним те значення, яке несе в соціумі інформація, знання, таємниця тощо. Процеси накопичення і збереження інформації притаманні людському суспільству на всіх історичних етапах його існування, тому з найдавніших часів вважається однією з найважливіших соціальних функцій. В.І. Політавський зазначає, що з боку держави виявляється тенденція до посилення уваги до конституційно-правового регулювання організації і діяльності засобів масової інформації, формування національного законодавства про інформацію та інформатизацію [1, с. 196].

Хотілося б зазначити, що проблема змісту, реалізації, гарантій здійснення і захисту права людини і громадянина на інформацію потребує детального наукового розроблення з таких причин: право на інформацію є одним з основних конституційних прав людини і громадянина. Природно, що охорона інформаційного джерела владної монополії стає найважливішою справою навіть і в наш час. З метою охорони цінної інформації від масового поширення виникають особливі механізми пошуків в знання: «секретні» і «таємні» доктрини, а в сучасному світі вони набувають нормативно-правового статусу. Нині зберігається значний обсяг інформації про функціонування і діяльність держави, що перебуває в розпорядженні обмеженого кола осіб, які наділені владними повноваженнями.

Отже, розглядаючи розвиток права на інформацію в історичному контексті, стає очевидним, що кожне наступне покоління намагалося захистити права людини надійніше, ніж попереднє, забезпечити собі більший обсяг прав та свобод. Кожний на історичному шляху надавав нових якостей правам людини і громадянина на інформацію, але цей процес відбувався не стихійно, а завдяки постійній боротьбі громадян за свої права та свободи.

Саме тому метою статті є розкриття права на інформацію, оскільки воно є фундаментальним правом і зачіпає всі аспекти життєдіяльності, адже від нашої інформованості залежить наше здоров'я та соціальний рівень.

Нині з впевненістю можна стверджувати, що інформаційні права людини лежать в основі розбудови демократичної правової держави, є одним з основних інститутів громадянського суспільства

та головним надбанням і цінністю європейської спільноти. Права людини є наднормативною формою взаємодії людей, упорядкування їхньої поведінки та координації діяльності, вони є також засобом подолання протиріччя і конфліктів. Вперше на міжнародному рівні закріплення інформаційних прав людини відбулося в ст. 12, 18 та 19 Загальної декларації прав людини, що в принципі відтворено і в Основному Законі нашої держави – Конституції України [2; 3].

К.Р. Калюжний зазначив, що, як довів час і розвиток суспільства, та і світу в цілому, на розвиток інформаційних прав людини впливає багато різних факторів. Це і розвиток жорсткої конкуренції та ринку інформаційних товарів і послуг, значний цифровий розрив, зіткнення і ломка законодавства країн через зникнення географічних і геополітичних меж держав у рамках інформаційних мереж та багато інших. Усі ці обставини вимагають розроблення нового системного підходу до інформаційних прав громадянина, адже вони можуть стати важливим інструментом для зближення не тільки країн, а і цивілізацій [4, с. 56].

Відповідно до Конституції України «кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір». Конкретизують цю конституційну норму положення Цивільного кодексу України, законів України «Про інформацію», «Про звернення громадян». Закон України «Про інформацію» закріплює право особи на інформацію в усіх сферах суспільного і державного життя України. Зазначається, що всі громадяни України, юридичні особи і державні органи мають право на інформацію, що передбачає можливість вільного одержання, використання, поширення та зберігання відомостей, необхідних для реалізації ними своїх прав, свобод і законних інтересів, здійснення завдань і функцій [5].

Якщо аналізувати погляди науковців стосовно права людини на інформацію як ключового інформаційного права людини, то для суб'єктивного права на інформацію можливість дії, провідників конституційного права, означає те, що правомочний не зобов'язується на здійснення дій, тобто збирання, зберігання, використання і поширення інформації усно, письмово або в інший спосіб на вибір, на охорону та захист інформації, йому належить свобода вибору у їх здійсненні, правомочному не приписується вид поведінки у збиранні, зберіганні, використанні і поширенні інформації. М.В. Савчин слушно зауважив, що в Україні проходить суперечливий процес налагодження довірливих відносин між громадянами та державою. Труднощі полягають у стереотипах ставлення до громадян з боку держави, яке інколи досягає крайнощів: з одного боку, держава намагається надмірно опікуватися громадянином, що звужує можливість вибору ним варіантів реалізації своїх прав, з іншого, держава розглядає громадянина як суб'єкта, що його інтереси перебувають у суперечності з державним інтересом, до якого у крайньому разі можна застосувати заходи репресії. Доречним

є твердження М.В. Савчина, що права і свободи людини у світовому досвіді конституціоналізму розглядаються як засіб обмеження публічної влади, однак визнається, що держава зобов'язана забезпечити такий порядок, коли права і свободи належним чином гарантуються. Вважається, що методологічною основою для розуміння прав і свобод людини, їх місця у системі конституційного права є розкриття суті гідності людини, що наповнює права і свободи залежно від типу цивілізації моральним, релігійним змістом, визначає особливості наявних у суспільстві звичаїв [6, с. 237].

Процес розбудови правової держави в Україні безпосередньо пов'язаний із додержанням та належною реалізацією гарантованих Конституцією України прав і свобод людини та громадянина, зокрема, таких, що пов'язані з інформаційними відносинами. У такому разі ми підтримуємо думку О.В. Скрипнюка, що ефективність реалізації конституційних прав і свобод залежить і від багатьох інших чинників – правотворчої, правозастосовної та правозахисної діяльності суб'єктів конституційного права, рівня їхньої правосвідомості, розвитку відповідних напрямів конституційно-правової науки і освіти тощо [7].

Також варто розглянути таке поняття, як інститут права на інформацію. Це – нормативно визначений порядок повноважень різних суб'єктів права (фізичних та юридичних осіб, органів державної влади та місцевого самоврядування, держави, громадських об'єднань, корпоративних структур) у галузі вироблення (створення), пошуку та отримання (доступу), передачі, використання, поширення інформації в цілях, які не суперечать свободам, правам та інтересам особи, інтересам держави, суспільства, передбачених і гарантованих національним законодавством [8, с. 93].

Право на інформацію, як право на свободу думки, слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань, є невід'ємним елементом системи прав людини, що при цьому мають великий взаємний вплив стосовно один одного. Так, нині повноцінне життя людини немислиме без права вільно висловлювати свої думки, свої переконання, без доступу до інформації, а отже, без самого права на інформацію. Поняття «інформація» та «право на інформацію», як їх розуміли українські правознавці до недавнього часу, визначено у відповідних статтях Закону України «Про інформацію». Так, стаття 1 цього Закону визначає інформацію як будь-які відомості та/або дані, які можуть бути збережені на матеріальних носіях або відображені в електронному вигляді [5]. Отже, Закон «Про інформацію» закріплює джерела інформації, визначає статус учасників інформаційних відносин, регулює доступ до інформації та забезпечує її охорону, захищає громадянина та суспільство від неправдивої інформації [9, с. 53–57].

У наукових колах стосовно поняття права на інформацію склалося кілька точок зору. Найбільш поширеною є позиція щодо віднесення до права на інформацію досить широкого кола суб'єктивних

прав у цій сфері. Так, М.Я. Муратов вважає, що право на інформацію охоплює право знати про створення і функціонування всіх конкретних інформаційних систем, що стосуються особистого життя громадянина: право надавати згоду на збирання інформації, що має особистий характер; право перевіряти достовірність такої інформації і спростовувати недостовірну інформацію; право на достовірну інформацію про стан навколишнього середовища тощо. Інші дослідники, зокрема Т.А. Костецька, А.І. Марущак, О. Чомахашвілі, цілком поділяють таке твердження [10, с. 64–65].

Глобальний інформаційний простір є об'єктом міжнародно-правового регулювання. Саме тому для посилення гарантій забезпечення доступу до інформації важливим є вивчення кращого міжнародного досвіду процедур комунікативної політики. Цікавим з цієї точки зору є досвід Канади. Початком формування канадської системи відкритості є 1982 рік. Тоді було прийнято Закон «Про доступ до інформації» та Закон «Про недоторканість приватного життя». Відповідно до законодавства документи зобов'язують публікувати «Вказівки доступу до інформації». Примірники згаданого видання можна знайти в більшості бібліотек і поштових відділень Канади [11, с. 108–118].

Зазначимо наостанок, що найголовнішою залишається роль держави, адже проблеми законодавчого регулювання (неповнота, наявність прогалин, колізії тощо) ведуть до зловживання виконавчої влади у сфері прав людини, вибіркового його застосування, створення невинуватих преференцій у забезпеченні фундаментальних прав окремим колам осіб.

Висновки. Таким чином, можна зробити висновок, що доступ до інформації є фундаментом демократичного розвитку, інструментом забезпечення відкритості та підконтрольності влади, засобом підвищення активності громадян, їхньої свідомості та політичної культури, формою реалізації прав громадян на отримання повної та об'єктивної інформації. Влада має бути зацікавлена у своїй відкритості, адже без цього немає довіри до тих заходів і реформ, що вона ініціює та проводить. На шляху до забезпечення відкритості державного управління досягнуто позитивних напрацювань. Зокрема, прийнято Закон України «Про доступ до публічної інформації», «Про захист персональних даних», низку підзаконних нормативно-правових актів для їх реалізації.

Проте навіть створення якнайкращого законодавства не дозволить забезпечити відкритість, поки не відбудеться певних змін у масовій свідомості державних службовців і суспільства в цілому. А тому зазначимо, що право на інформацію – одне із найбільш важливих прав людини. Реалізація права людини на інформацію, забезпечення вільного доступу до інформації, що має суспільне значення, інформаційна відкритість органів влади є важливими умовами та критеріями функціонування правової, демократичної держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Політавський В. Право на інформацію як фундаментальне право людини: досвід країн розвинутої демократії. Вісник Національної академії правових наук України. №1(76). 2014. С.196.
2. Загальна декларація прав людини: Декларація від 10 грудня 1948 року / Генеральна Асамблея ООН. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_015.
3. Конституція України: Затверджена Законом України від 28.06.1996 р./ Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30.
4. Калюжний К.Р. Сутність інформаційних прав людини в науці інформаційного права. Юридичний вісник. 4 (25). 2012. С. 56.
5. Закон України «Про інформацію» від 13 січня 2011 р. URL: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_004.
6. Савчин М.В. Конституційне право України: підручник / відп. ред. проф., д. ю. н. М.О. Баймуратов. (Електронний ресурс) К.: Правова єдність, 2009. 1008 с.
7. Скрипнюк О. Права та свободи людини в конституційній системі України (частина перша) URL: <http://www.yourfuture.org.ua/ua/pb/2011/4/Skrynyuk.pdf>.
8. Бачило И.Л. Информационное право: основы практической информации М.: Изд-во Ю.М. Тихомирова, 2001. С. 93.
9. Костецька Т.А. Конституційне право на інформацію та гарантії його реалізації. Правова держава: щорічник наукових праць. головн. ред. Ю.С. Шемшученко. Київ.: Ін Юре, 1998. Вип. 9. С. 53–57.
10. Гоголь Б. Зміст права на інформацію. Юридична Україна: щомісячний правовий часопис. 2008. № 5. С. 64–57.
11. Афанасьев О. Прозрачность и подотчетность власти. Канадский урок. Мировая экономика и международные отношения. 2010. № 10. С. 108–118.